

MOTÝČ

Hannah Pick-Goslarová

Moja priateľka
Anna
Franková

Moja priateľka
Anna
Franková

Moja priateľka
Anna
Franková

Hannah Pick-Goslarová

VYDAVATEĽSTVO MOTÝĽ

ANNE FRANK, MY FRIEND

Copyright © Hannah Pick-Goslar, 2023

First published as ANNE FRANK, MY FRIEND in 2023 by Rider an imprint of Ebury Publishing.

Ebury Publishing is part of the Penguin Random House group of companies.

All rights reserved.

Cover design by James Jones

Author photo © Eric Sultan / The Lonka Project, 2022

Front cover image © Courtesy of Anne Frank Fonds Basel

Back cover image © Anne Frank Fonds Basel / Getty Images

Preložila: Lenka Fířková Školnířková 2023

Zodpovedný redaktor: Albert Lučanský

Grafická úprava: Zuzana Ondrovičová

Vydalo: Vydavateľstvo Motýľ, s. r. o.

Vydanie prvé. Rok vydania 2023

www.vydavatelstvomotyl.sk

Tlač: TBB, a. s., Banská Bystrica

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, ani nijakými prostriedkami bez písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN: 978-80-8164-331-6

Obsah

Prológ	7
1. Berlín	11
2. Amsterdam	23
3. Nové priateľstvá	30
4. Príchody.....	43
5. Invázia	60
6. Otrasy.....	80
7. Slučka	106
8. Deportácia	129
9. Westerbork	139
10. Vákuum.....	159
11. Bergen-Belsen	175
12. Anna	200
13. Stratený vlak	219
14. Oslobodenie.....	234
15. Beterschap	252
16. Švajčiarsko	263
17. Duchovia	276
18. Zaslúbená zem	285
Epilóg	305
Podakovanie	317
Elégia za spolužiakov a spolužiačky Hanny a Anny.....	321
Zoznam použitej literatúry	324
O autorkách	327

Prológ

Jar, Jeruzalem 2022

Som vďačná za to, že mám stále možnosť kochať sa pohľadom na cestičku vedúcu k môjmu vchodu, lemovanú fialovými bugenvileami, palmami a hlinenými črepníkmi s ružovými a bielymi netýkavkami. Upokojuje ma sledovať, kto ide ku mne a kto len prechádza okolo. V posledných dňoch takto trávim väčšinu času. Sedím na stoličke v obývačke, z ktorej možno vyjsť rovno do záhrady, a cez veľké okno pozorujem, či sa už ku mne po cestičke blíži niekto z rodiny alebo priateľov.

Najviac ma tešia pravidelné poobedné návštevy Tali, mojej najmladšej vnučky, ktorá je dnes už sama matkou. Vždy dorazí presne o štvrt' na päť. Býva neďaleko a cesta ku mne jej pešo zaberie len päť minút. Aj po svadbe trvala na tom, že sa z našej štvrte ani nehne a chce mi byť nablízku. Hovorila som jej, že to nie je nutné, no sama som svojim slovám úplne neverila. Ešteže Tali vie, čo je pre mňa dobré.

Dokážeme spolu komunikovať aj bez slov. Neviem presne, ako to funguje, ale cítim, že si rozumieme aj mlčky. Bola ešte len batola, keď jej otec v jedno daždivé popoludnie zahynul pri autonehode. Moja dcéra Ruthie sa v ten príšerný deň stala vdovou a samoživiteľkou s ôsmimi deťmi. Začala som jej preto pomáhať, aby som im aspoň čiastočne nahradila chýbajúceho rodiča.

„Čakaj!“ Kričí Tali na svoju najstaršiu dcéru Netu rútiacu sa po cestičke. Za takmer štvorročným rozkošným dievčatom plným

života vejú vlasy sýtej medovej farby, presne také, aké má jeho mama. Tali za ňou rýchlo tlačí kočík s najmladším prírastkom do rodiny Shakedom, ktorý sa narodil uprostred pandémie COVID-19. Tali chodila za mnou každý deň dokonca aj počas lockdownu, aby sme sa mohli aspoň porozprávať, hoci s dodržaním nutného odstupu. Ja som vždy vyšla na balkón a ona zostala v záhrade, jednou rukou objímala Netu a druhou si podopierala Shakeda v detskom nosiči.

Rozdrnčí sa zvonček. Len čo otvorím, Neta vklzne dnu a rozžiarí celý priestor svojou detskou energiou. „*Savta!*“ vyhrkne hebrejské označenie pre starkú. Vždy mi vyčarí úsmev na tvári bez ohľadu na to, čo sa v daný deň deje a koľko zlých správ zo sveta plných bolesti a utrpenia sa dopyčujem. Len čo ju zbadám, zaplaví ma vlna tepla a radosti. Ukazuje mi výkres pomalovaný srdiečkami, balónmi a ozdobený nálepkami Mickeyho Mousa. Keď jej poviem, že aj Mickey Mouse sa narodil pred deväťdesiatimi tromi rokmi ako ja, v roku 1928, oči sa jej rozšíria od úžasu. Potom sa mi usalaší pri nohách, rozloží si pred seba skladačku s geometrickými tvarmi a ja sa v mysli zatúlam takmer deväťdesiat rokov do minulosti.

Keď som bola len o niečo staršia ako Neta, s rodičmi sme začínali nový život v Amsterdame. Museli sme ujsť z Berlína po tom, čo Hitler prevzal moc a môj otec, vtedy námestník v pruskej vláde počas Weimarskej republiky, prišiel o prácu. Nasťahovali sme sa do dvojizbového bytu v rezidenčnej štvrti s výhľadom na zelené stromy a úhľadné námestia.

Raz, zakrátko po našom prisťahovaní, sme s mamou ruka v ruke šli nakúpiť potraviny. V obchode upútala pozornosť mojej mamy iná žena, ktorá sa so svojou tmavookou dcérou približne v mojom veku rozprávala po nemecky. Obe ženy spolu prehodili pár slov, vymenili si niekoľko úsmevov a viditeľne ich potešilo, že na neznámom mieste zažili pocit blízkosti. V detstve som bola hanblivá,

a tak som sa od mamy ani nehla. Nebola som zvyknutá na cudzie deti, no zároveň ma premáhala zvedavosť, kto je to dievčatko, ktoré sa na mňa pozerá.

Vtedy som ešte nevedela, že to bude moja prvá priateľka v živote. Priateľka na hranie, susedka a spolužiačka. Naše rodiny sa postupne zblížili a spoločne sme sa pretĺkali životom utečencov v cudzom meste. Prežívali sme spolu obavy z vojny, okupácie a všetkých ich dôsledkov, ktoré sa nás týkali čoraz neúprosnejšie. To malé dievča plné života sa neskôr stalo najslávnejšou obeťou holokaustu. V mnohých ohľadoch sa stalo symbolom nádeje, ktorú počas vojny zadusila nenávisť a zúrivé vyvražďovanie. Rozprávanie jej a vlastne aj nášho príbehu neskôr upevňovalo naše puto a udržiavalo náš priateľský vzťah ešte aj dlho po tom, čo moja priateľka opustila tento svet. Od momentu nášho prvého stretnutia až po jej náhle zmiznutie z môjho života tesne pred mojimi štrnástymi narodeninami a kratučký návrat v tej najpodivnejšej a najtragickejšej forme, akú si možno predstaviť, som Annu Frankovú mohla nazývať svojou priateľkou.

1. kapitola

Berlín

Jednou z mojich prvých spomienok z detstva je, ako sedím na parketách a sledujem, ako nejakí muži balia našu modrú zamatovú sedačku do diek a hnedého papiera. Nakoniec ju previazali špagátom, takže vyzerala ako obrovský, neforemný narodeninový darček. Potom ju na moje počudovanie zodvihli a s miernymi ťažkosťami odniesli preč z bytu. Namiesto sedačky zostala na podlahe len veľká plocha pokrytá prachom. Pamätám si, že som sa v duchu čudovala, na čom budeme sedávať.

V jedálni sa zase balila príborová súprava a zo všetkých stien postupne mizli obrazy. Celý byt bol posiaty nápadne prázdny plochami na miestach, kde kedysi bývali naše veci. V drevenej debni zmizla dokonca aj bronzová busta Otta Brauna, predsedu pruskej vlády a Sociálnodemokratickej strany, o ktorého dôležitosti som tušila len matne. Vedela som akurát toľko, že je to ockov šéf a zároveň priateľ.

Mama, najpraktickejšie zameraná osoba v našej domácnosti, pobehovala po dome a snažila sa zhromaždiť všetko rodinné striebro. Otec zatiaľ ako zhypnotizovaný cível na police so svojimi milovanými knihami, ktoré lemovali steny obývačky obložené drevom. Niekoľko si ich starostlivo zbalil do krabíc, no v knižnici a v komínčekoch pri jeho nohách ich ešte zostávalo veľa.

„Vieš, že si ich nemôžeš vziať všetky,“ prihovárala sa mu mama nežným, jemným hlasom.

Chystali sme sa opustiť náš berlínsky domov na ulici Den Zelten 21A, hneď oproti veľkému parku Tiergarten, kde popri železných bránach kvitli opulentné žlté ruže a kam ma rodičia brávali hrať sa a niekedy sa aj pozrieť do zoologickej záhrady na slony. Opúšťali sme celú krajinu, no v štyroch rokoch som si niečo také neuvedomovala. Zdá sa mi však, že som vnímala zvuky pochodujúcich topánok, všetok ten nepokoj a červeno-čierne vlajky, ktoré vtedy boli bežnou súčasťou Berlína. Všimla som si tiež, že otec, ktorý býval vždy zaneprázdnený a skoro ráno odchádzal do kancelárie, zrazu trávil celé dni doma. Z väčšiny spomienok na náš domov v Berlíne mi však zostali len útržky: chrupčanie pod nohami, keď som kráčala po kamenistých cestičkách v parku Tiergarten, jemné vibrácie v byte, keď sa rozoznali zvony v kostole naproti cez cestu, postavenom na počesť cisára Viliama I., a jemná hudba, keď mama hrala na klavíri.

Náš byt, môj prvý domov, na ulici lemovanej stromami, dnes už neexistuje. Pár rokov po našom odchode ho zbombardovali Spojenci. Nikdy však nezabudnem na to, že bol priestranný a elegantný, mal vysoké stropy a zdobili ho hrubé perzské koberce a stoličky a stoly v štýle art deco. Moja mama Ruth, ktorú sme familiárne volali Rutchen, mala zmysel pre krásne veci, a tak u nás doma nechýbalo ani umenie a krehký zdobený porcelán. S chodom domácnosti jej pomáhala kuchárka a služobná, takže sme si vychutnávali pohodlný život a dalo by sa povedať, že sme mali relatívne výsadné postavenie.

Mama kedysi pracovala ako učiteľka v základnej škole, no v súlade s vtedajšími zvyklosťami musela svoje zamestnanie s ťažkým srdcom opustiť. Predsa len, patrila do strednej triedy a bola manželkou vládneho úradníka. Prácu s deťmi a školské prostredie zbožňovala, ale nepovažovalo sa za správne, aby vydatá žena, ktorú

môže živiť manžel, blokovala pracovné miesto slobodným ženám. Často si ku mne prisadla na zem a hrala so mnou rôzne hry, nadšená z mojich príbehov a otázok o svete, na ktoré mi vždy trpezlivo a detailne odpovedala. Bavilo ma pozorovať, ako si oblieka hodvábne alebo zamatové šaty ušité na mieru a chystá sa na koncert, kabaretné predstavenie, recepciu alebo slávnostný ples, na ktoré otca ako vysoko postaveného vládneho úradníka pravidelne pozývali.

Mnoho rokov som bola jedináčik a naplno som si užívala pozornosť oboch rodičov. Myslím si, že ich manželstvo bolo šťastné, hoci ich osobnosti sa dosť líšili. Mama bola o dvanásť rokov mladšia ako otec, mala veselú, spoločenskú a šibalskú povahu a bola dobrá v pozorovaní a odhadovaní iných ľudí. Otec Hans bol skôr vážny, zahľbený v myšlienkach a niekedy pôsobil dokonca až utrápene. Nechýbala mu však charizma, ktorá ľudí priťahovala. Mal prirodzene vodcovské schopnosti, dokázal ostatných inšpirovať a nadviazať s nimi vzťah. Bol skôr pesimista, no, samozrejme, on sa radšej nazýval realista, čo vytváralo kontrast k maminmu pragmatizmu a postoj, že všetko sa dá nejako zvládnuť. Napriek tomu mu nechýbala srdečnosť a v celej našej komunite bol známy tým, že rád pomáha ostatným. Vďaka svojim komunikačným schopnostiam v oblasti písaného i hovoreného slova to vo svete politiky dotiahol ďaleko. Nikdy mu nechýbala trpezlivosť odpovedať na moje otázky a vždy sa ku mne choval ako k tej najdôležitejšej osobe v miestnosti.

V čase vypuknutia Veľkej vojny mal otec v rukách čerstvý univerzitný diplom z ekonomiky a rozbiehal kariéru ako spravodajca v oblasti biznisu a ekonomiky. V roku 1915 ho v dvadsiatich piatich rokoch naverbovali do pechoty nemeckej armády a poslali ho na východný front, aby bojoval proti Rusom. Našťastie, po roku ho presunuli na nemecké veliteľstvo východného frontu v litovskom meste Kaunas. Pamätám si, že raz vravel, aké veľké šťastie mal, že

zo zákopov plných zľadovateného bahna a mŕtvych tiel vyviazol nielenže živý, ale dokonca bez akýchkoľvek zranení. Na rozdiel od mnohých iných, ktorí v boji proti Rusom prišli o život.

V Litve došlo k dvom udalostiam, ktoré zmenili jeho životné smerovanie. Prvou bolo to, že ho, k jeho veľkej úľave, stiahli z frontu a jeho novinárske schopnosti začal využívať samotný generál Erich Ludendorff, vtedy oslavovaný hrdina, ktorý bol známy ako mozog celej nemeckej armády. Ludendorff ho najal ako editora litovských novín, hoci otec o tej krajine nevedel zhola nič a dokonca ani nerozumel tamojšiemu jazyku. Po rokoch vtipkoval: „Bol som asi jediný novinár na svete, ktorý si nedokázal prečítať noviny, ktoré edituje.“ A tak všetko, čo napísal, prekladali nemeckí vojaci, ktorí litovčinu ovládali.

Hoci Ludendorff vynikal v oblasti vojenskej stratégie, s postupujúcou vojnou jeho schopnosti zatienilo fiasko, keď začal maršovať akékoľvek pokusy o nastolenie mieru a nakoniec ich nemilosrdne odmietol. Jeho prehnané ambície dosiahnuť víťazstvo v posledných fázach vojny sa mu nakoniec vypomstili. Po vojne kvárila Nemecko ťarcha hnevu a hanby z Versaillskej zmluvy, ktorá pre krajinu znamenala najhorší koniec vojny, aký si možno predstaviť. Nemecko stratilo územie, malo na krku reparácie, ktoré nebolo ani vo sne schopné splatiť, a krajinu trápila hyperinflácia a hlad. Ludendorff však nebol ochotný pripustiť si, že pochybil. Namiesto toho hlásal teóriu o tom, že Nemecku vrazili počas vojny nôž do chrbta židia, ktorí údajne zosnovali sprisahanie, a spôsobili tak nemeckú porážku. V zajatí takýchto konšpiračných teórií bol medzi prvými spomedzi nemeckej elity, ktorí vyjadrovali podporu Adolfovi Hitlerovi. Veril, že aby sa Nemecko opäť vzchopilo, musí dôjsť k ďalšej rozsiahlej svetovej vojne, z ktorej povstane nová nemecká ríša, akú svet ešte nevidel. Ludendorffove kroky umožnili nástup Hitlera, čo malo katastrofické dôsledky nielen pre moju rodinu, ale aj pre

všetkých židov v Európe. No počas prvej svetovej vojny Ludendorff zrejme zachránil ockov život tým, že ho stiahol z bojiska.

Druhou udalosťou, ktorá významne ovplyvnila môjho otca a neskôr zmenila nielen jeho život, ale aj osud celej mojej rodiny, bolo to, že počas pôsobenia vo východnej Európe prenikol do sveta židovského náboženstva, ktoré ho úplne očarilo. Otec bol synom bankára a vyrastal v plne asimilovanej rodine. K židovským tradíciám nemal veľmi blízko a na Vianoce mali doma dokonca vianočný stromček ozdobený mihotajúcimi sa sviečkami. Doma v Nemecku síce zažil aj pobožných židov a nepochybne boli mnohí aj z východnej Európy, no myslím si, že rovnako ako väčšina sekulárnych židov nemeckého pôvodu k nim mal skôr negatívny postoj. Vtedajšie predsudky boli totiž silné – hovorilo sa, že židia sú zaostalí, hluchí a nevychovaní. V tom čase mnohí židia západnej Európy upúšťali od židovských rituálov a v nevídanej miere uzatvárali manželstvá s osobami mimo židovskej komunity. Niektorí sa dokonca dali pokrstiť, aby si uľahčili pracovný život a vyhli sa antisemitskému prenasledovaniu a násiliu. Bolo preto veľmi nezvyčajné, že môj sekulárne vychovaný otec sa dal na ortodoxný judaizmus. Počas vojenskej služby v poľskom Bielostoku si ho však úplne podmanila neha a vzájomnosť, ktoré panovali v chasidských religióznych židovských komunitách a v celej ich kultúre. Stretával sa tam s rabínmi, pustil sa do štúdia hebrejčiny a spoznal mnoho srdečných, zbožných rodín, ktoré navždy zmenili jeho postoj k náboženstvu. Prvýkrát v živote sa naučil modliť, spievať náboženské piesne, chodil na sabatové bohoslužby a po nich si spolu s ostatnými členmi úzko spätnej komunity vychutnával v skromných príbytkoch sviatočné jedlá, očarený všetkými tými melódiami a hĺbkou ich spirituálneho života. Nakoniec sa rozhodol, že sa takisto stane praktikujúcim židom.

Po návrate do Nemecka v roku 1919 vstúpil otec do Sociálnodemokratickej strany, ktorá zohrávala kľúčovú rolu v budovaní Weimarskej republiky. Jej členovia verili, že nastolia v krajine kultúru demokracie, a zúčastňovali sa rokovaní o novej pruskej vláde. Ocko sa stal vedúcim tlačovej kancelárie pruskej vlády a námestníkom ministra. Kolegovia si ho vážili a oceňovali jeho výnimočné zásoby energie, znalosti a úžasne veľkú pamäť, ktorá sa v politických súbojoch vždy hodila. Na svoj nemecký pôvod bol hrdý a bol jedným z najvyššie postavených židovských úradníkov vo vláde, pravdepodobne jediný praktikujúci. Ak musel ísť niekedy do kancelárie neďaleko nemeckého parlamentu Reichstagu aj v sobotu, šiel pešo, takže nijako neporušil židovský sviatok sabatu. Vo svojej zdobenej kancelárii s vysokými stropmi si potom prečítal svoju tradičnú jednu stranu z Talmudu, v ktorom sú zozbierané diskusie rabínov o pravidlách judaizmu v priebehu mnohých storočí. Každú nedeľu si zašiel do práce prečítať listy, aby si urobil náskok v spracovaní korešpondencie na nasledujúci týždeň. Niekedy ma brával so sebou – vynárajú sa mi spomienky, ako ruka v ruke kráčame do jeho kancelárie.

Ocko mal priebeh krokov vlády a spravovania krajiny z prvej ruky a zúril, keď sa v januári 1933 prezident Paul von Hindenburg, bývalý generál a vojenský hrdina, dal obmäkčiť svojimi poradcami, ktorí tvrdili, že keď sa Hitler stane kancelárom, uspokojí to jeho ego, a pritom za oponou budú môcť naďalej ťahať za vládne nitky rozvážnejšie osobnosti. „Ako môžu byť takí slepí?“ rozhorčoval sa. Len čo nacisti prevzali moc, otca „dočasne suspendovali“. Často v rozhlasových reláciách a novinových stĺpčekoch pripomínal dôležitosť ochrany demokracie, no nikdy mu oficiálne neoznámili, že práve to je dôvod, prečo prichádza o miesto. Verím, že aj v dôsledku skutočnosti, že bol žid, sa na začiatku Hitlerovho vzostupu

v nemeckej vláde rýchlo stal jedným z prvých terčov, čo vyústilo až do straty práce. Okrem neho prišlo o miesto aj niekoľko ďalších židovských vládnych úradníkov a iných zamestnancov. Mnohí členovia Sociálnodemokratickej strany, ktorú nacisti vyhlásili za nezákonnú, ako aj ostatok politickej opozície skončili za mrežami. Niektorých dokonca poslali do takmer päťsto kilometrov vzdialeného Dachau neďaleko Mníchova.

V apríli 1933 vstúpili do platnosti zákony, ktoré vylúčili židov, ako aj kohokoľvek, kto sa staval proti nacistickej strane, z pôsobenia vo vláde a verejnej službe. Mnohí sa pokúšali súdiť a v súdnych procesoch sa usilovali hrdo sa zaštitiť svojím nemeckým pôvodom, hlbokou lojalitou a láskou k domovine, a sľubovali neochvejne slúžiť zemi. Niektorí sa dokonca oháňali Železným krížom získaným za boj na strane Nemecka počas prvej svetovej vojny. Nejedyn z tých sto tisíc židovských vojakov narukoval dobrovoľne v domnení, že takýto rýdzy prejav oddanosti domovine na život a na smrť povedie k tomu, že spoločnosť židov konečne prijme a naplno ich integruje. Všetky ich slová a presvedčanie však boli márne a ich obhajoba bola vo svete, kde sa rozum začal vytrácať, vopred odsúdená na neúspech.

Samozrejme, bola som vtedy príliš malá na to, aby som chápala príšerné zmeny, ktoré sa na počiatku môjho života prehnali našou krajinou. Je mi jasné, že rodičia sa ma snažili uchrániť od pocitov strachu. No ja som ich obavy aj tak vycítila. Začala som byť na nich príliš naviazaná a odmietala som spať sama. Najčastejšie som šípila pokračujúce zmeny zo zvukov rozhlasu, lebo mama vždy okamžite sykla na otca, aby to stíšil, nech nič nepočujem. Počas nášho posledného roka v Berlíne, v roku 1933, sa však už známky politického prevratu diali rovno pod oknom mojej izby a pre rodičov už bolo nesmierne ťažké tváriť sa, že je všetko v poriadku.

Najprv sa berlínskymi ulicami rozoznala kakofónia trombónov, klarinetov a dunenie topánok pochodujúcich príslušníkov SS počas slávnostného sprievodu s pochodňami pri príležitosti vymenovania Hitlera za kancelára. K tomu znel spev o tom, že sú bojovníkmi za „novú éru“ a za vyriešenie „rasovej otázky“ sú ochotní položiť život. Ulica pod mojím oknom – osvetlená plameňmi pochodní – pripomínala žiarivú riekku a v jej jase sa odrážali trepotajúce sa vlajky s čierno-bielym hákovým krížom na červenom pozadí.

Pár týždňov nato nás vo februári 1933 zobudilo jačanie sirén a hasičských áut. Nebo plné dymu osvetľovali plamene. Horel Reichstag, vzdialený len päť minút pešo od nášho bytu. Bežala som za rodičmi, no mama sa ma okamžite snažila učičikať, umlčať akékoľvek moje otázky a uložiť ma späť do postele. Viem si živo predstaviť, aký výraz musel mať otec na tvári a čo cítil, keď si uvedomil, že náš symbol demokracie nenávratne skončil v plameňoch.

Ďalšie ohne sa rozohoreli v máji. V snahe „očistiť Nemecko“ sa študenti zišli so svojimi profesormi, aby rozhodli, ktoré knihy sú „protinemecké“ a mali by byť vylúčené zo štátnych knižníc a spálené. V uliciach stáli nákladné i osobné autá plné kníh a mladí ľudia nosili plné náruče zväzkov na námestie medzi budovou opery a univerzitou, kde ich nechali pohltiť ohňom. Naším bytom sa vznášal pach dymu z tisícok horiacich knižných diel.

* * *

Židovské rodiny po celom Nemecku si začali klásť rovnaké otázky ako moji rodičia. Čo si počneme? Ako budeme žiť? Je len otázka času, kedy zase zavládne zdravý rozum? Alebo máme opustiť svoj domov? Kam pôjdeme? V krajine, kde odporcov režimu trestali

poslaním do koncentračného tábora, čelili podobným dilemám aj disidenti mimo židovskej komunity vrátane spisovateľov a iných umelcov. Tí ušli medzi prvými.

Pre mamu s otcom bolo nesmierne bolestivé priznať si, že nutnosť odísť čoraz viac bije do očí. Najmä moju mamu nesmierne kvárila myšlienka, že bude musieť opustiť krajinu, ktorú tak hlboko milovala. Zbožňovala dynamický kultúrny život a intelektuálnu scénu Berlína, milovala miestne koncertné siene, múzeá umenia a nekonečné diskutovanie o knihách a rozmanitých názoroch. Moje stredné meno Elisabeth mi dala na počesť Goetheho, literárneho majstra a miláčika celého Nemecka. Oboch rodičov formovalo medzivojnové obdobie nemeckého intelektualizmu a liberalizmu, ovplyvneného uplynulými stopäťdesiatimi rokmi silnejúceho prijatia židov spoločnosťou. U nás doma sa snúbila nemecká filozofia a literatúra so židovskými tradíciami. Medzi knihami, ktoré si ocko tak neochotne balil do debien a z ktorých niektoré potom už nikdy neuzreli svetlo sveta, nechýbali diela o nemeckej politike a literatúre, ako aj o židovskom myslení. Niektoré z nich dokonca vzišli z jeho pera.

Ocko sa však obával, že pre jeho predchádzajúcu prácu vo vláde, vystríhanie pred nacistami a ich kritiku v rozhlase a novinách bude označený za nepriateľa štátu a začne hroziť, že ho zatknú. Ako vždy staval na svoju schopnosť triezvo a realisticky zhodnotiť skutočnosti a dospel k záveru, že nevidí žiadnu budúcnosť pre židovskú rodinu v Nemecku, kde pod povrchom bublala obrovská neveraživosť a surovosť. Nemecko bolo stovky rokov domovom mojich predkov, medzi ktorými sa našli rabíni, filozofi, novinári, ekonómia, profesori, právnici, bankári i učители. V roku 1928, keď som sa narodila, som však bola jednou z posledných generácií, ktorá tu prišla na svet. Už sme tu viac neboli v bezpečí.

Rovnako ako množstvo iných židovských rodín aj moji vzdialení rodinní príbuzní sa rozpáchli z Nemecka do všetkých kútov sveta. Mama bola stredné spomedzi troch detí, pričom všetci súrodenci udržiavali pevný priateľský vzťah a s rodičmi mali takisto vrúcne puto. Kleeovci k sebe jednoducho mali mimoriadne blízko, čo celé rozhodovanie ešte viac komplikovalo. Obaja mamini rodičia spolu s otcovou mamou chceli zostať v Nemecku, pretože si nedokázali predstaviť začať nový život v cudzine. No mamkin brat, môj strýko Hans, ktorý bol rovnako ako jeho otec právnik, usilovne uvažoval nad tým, kam odísť. Nakoniec si zvolil Švajčiarsko, aby sa mohol naďalej venovať právu v nemčine. Tetu Eugeniu vyhodili z berlínskeho Inštitútu pre výskum rakoviny, hoci bola poprednou odborníčkou na tkanivové inžinierstvo. A tak sa so svojím manželom Simonom pustili do horlivého hľadania nových akademických pozícií v zahraničí. Najprv zakotvili v anglickom Leedse, neskôr v Chicagu a nakoniec sa usadili v Bostone.

Keď sa ockovi podarilo zohnať prácu v Londýne, v spoločnosti Unilever, padlo konečné rozhodnutie: presťahujeme sa do Anglicka. A tak sme nakoniec vyprázdнили náš berlínsky byt, až sa od stien prázdnych miestností odrážali len naše hlasy. Ráno v deň nášho odchodu mala mamka s otcom určite plnú hlavu myšlienok na bojkot, ľudí bitých „hnedými košľami“, nacistické pochody a pokriky, no ja som myslela jedine na svoj milovaný park Tiergarten. Naposledy som sa pozrela jeho smerom a započúvala som sa do šantenia detí hrajúcich naháňačku. Obťažkaní kuframi a debnami sme sa vydali na cestu na železničnú stanicu, odkiaľ nás vlak mal zavieť do Hamburgu, našej prvej zastávky na ceste do Anglicka.

* * *

Cesta do Londýna prebehla v poriadku a čoskoro nás mesto privítalo sivou, zachmúrenou oblohou. Osemmilionová metropola, dvakrát väčšia ako Berlín, posiatá domami z vápenca a tehál, kde sme skoro nikoho nepoznali a kde sme nemali žiadnu rodinu, ma úplne ohromila. Našťastie, obaja rodičia vedeli po anglicky, pričom mama to šlo rozhodne najlepšie. Na jazyky mala talent a rozumela aj francúzštine, gréčtine a latinčine. Vďaka tomu, že Londýn bolo hlavné mesto celej Britskej ríše, mohla som tu prvý raz v živote pozorovať tváre ľudí z celého sveta. S úžasom som sledovala, ako si po vlnách mocnej Temže bafkajú lode z Ázie, Karibiku a Afriky.

Ockovi ako študovanému ekonómovi ponúkli dobrú prácu v spoločnosti Unilever. Nakoniec sme sa však v Anglicku dlho neohriali. Až keď otec nastúpil na novú pracovnú pozíciu, vysvitlo, že bude musieť pracovať aj v soboty, keď židia slávia sabat.

„V Nemecku na úrade vlády rešpektovali, že dodržiavam sabat, a tu v Anglicku s tým budú mať problém?“ rozhorčene sa rozčuľoval, keď oznamoval novinky mame.

Keď zamestnávateľovi oznámil, že nemieni porušovať židovský zákaz pracovať počas sabatu, jeho pracovnú zmluvu zrušili.

Pre môjho otca neznamenala oddanosť židovskému náboženstvu len možnosť, ako prejavíť svoje silné duchovné zameranie. Cítil sa naplno zaviazaný prikázaniam, v hebrejčine označovaným ako *mitzvot*, pričom dodržiavanie sabatu bola jedna z najdôležitejších zásad. V týchto pravidlách a rituáloch videl zmysel a vnímal ich ako prostriedok k cnostnému a zmysluplnému životu. Za žiadnu cenu sa nechystal vzdať hodnôt, ktoré získal vďaka judaizmu, hoci niekedy boli poriadne nepraktické.

Jeho rozhodnutie však bolo nesmierne nešťastné a ani sme len netušili, aké ďalšie dôsledky bude mať. Anglicko pre nás vtedy bolo bezpečným územím a nič by sa na tom nezmenilo ani v budúcnosti.

Naopak, vo zvyšku Európy nebezpečenstvo narastalo priamoúmerne s tým, ako silnela moc nacistov. No ani napriek všetkým znalostiam a prehľadu o vtedajšej politike si ocko ani v tom najhoršom sne nedokázal predstaviť, kam to až zájde. Nikto nemohol predpovedať všetky tie hrôzy, ktoré sa už o pár rokov udiali. A tak sme sa opäť vydali na cestu do ďalšieho útočiska, tentoraz do Amsterdamu.